

تحلیل حکمروایی مطلوب شهری در پایداری شهرها

مطالعه موردی: شهر عجب‌شیر

تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۹۳/۰۸/۱۸

تاریخ دریافت مقاله: ۹۲/۰۸/۲۰

ابوالفضل مشکینی (استاد یار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تربیت مدرس)
سهراب موذن* (کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تربیت مدرس)

چکیده

حکمروایی مطلوب شهری فصل مشترک تمام کنشگران اجتماعی است و ریشه در چشم‌انداز مدیریت عمومی نو دارد که از اواخر دهه ۱۹۸۰ با ابتکار بانک جهانی و مرکز اسکان بشر سازمان ملل و سایر نهادهای بین‌المللی در ادبیات توسعه وارد شده است و در واقع رهیافتی ساختارشکنانه به برنامه‌ریزی توسعه شهری دارد و با مشارکت و کنش متقابل میان بازیگران اصلی مدیریت شهری یعنی جامعه مدنی، حکومت و بازار و بخش خصوصی شکل گرفته است. از همین‌رو، مراکز علمی و تحقیقاتی و سازمان‌های بین‌المللی توسعه در طی چند دهه اخیر با تشدید مسائل حوزه مدیریت شهری و در پی تحقق پایداری شهری و پایداری مدیریتی به چاره‌جویی پرداخته، رویکرد حکمروایی مطلوب شهری را به عنوان اثربخش‌ترین، کم‌هزینه‌ترین و پایدارترین شیوه اعمال مدیریت شهری معرفی نموده‌اند. با این توصیف، مقاله حاضر در پی بررسی وضعیت شهر عجب‌شیر از لحاظ حکمروایی مطلوب شهری و توسعه پایدار شهری می‌باشد. و نیز از این طریق به دنبال این موضوع می‌باشد که آیا با تحقق حکمروایی مطلوب شهری توسعه پایدار شهری هم تحقق می‌یابد؟ به همین منظور برای ارزیابی این موضوع از روش توصیفی-تحلیلی به شیوهی کتابخانه‌ای و پیمایشی استفاده شده است. در روش کتابخانه‌ای با مطالعه و بررسی منابع مربوط فارسی و لاتین سعی شده است مطالب و نظریه‌های گوناگون پیرامون موضوع در بخش مبانی نظری آورده شود. در بخش پیمایشی نیز با طراحی پرسش‌نامه و تکمیل آن به وسیله شهروندان شهر عجب‌شیر داده‌های مورد نیاز جمع‌آوری شد. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که به لحاظ حکمروایی مطلوب شهری شهر عجب‌شیر از وضعیت مناسبی برخوردار نمی‌باشد و به لحاظ ابعاد پایداری شهری هم در وضعیت ناپایداری قرار دارد؛ و نیز نتایج آزمون‌های آماری و تحلیلی نشان داد که تحقق رهیافت حکمروایی مطلوب شهری می‌تواند زمینه‌ساز پایداری شهری گردد.

واژه‌های کلیدی: حکمروایی مطلوب شهری، توسعه پایدار شهری، شهر عجب‌شیر

* نویسنده رابط: sohrab_net2010@yahoo.com

۱- مقدمه

۱-۱) طرح مسأله

با پیش‌بینی‌های صورت گرفته مبنی بر این که تا سال ۲۰۳۰ حدود ۵ میلیارد نفر از جمعیت ۸.۱ میلیارد نفری دنیا در شهرها ساکن خواهند بود (که حدود دو سوم این جمعیت مربوط به شهرهای کشورهای در حال توسعه خواهد شد)، و همچنین در نتیجه‌ی تراکم جمعیت و شدت فعالیت‌های اجتماعی و اقتصادی در این سکونتگاه‌ها، نواحی شهری عمده‌ترین مصرف‌کنندگان منابع، بیش‌ترین تولیدکننده زباله و آلوده‌گی‌های محیطی و مراکز مسائل اجتماعی و اقتصادی خواهند بود (Xing et al, 2009; 209). از این‌رو دولت‌ها در سرتاسر دنیا برای مقابله با این مسائل و مشکلات، "توسعه پایدار [شهری]"^۱ و "شهر پایدار"^۲ را به عنوان راه‌حلی برای ضعف و ناکارآمدی فرآیندهای تصمیم‌گیری (Block et al, 2011; 1) و فراهم کردن محیط‌زیست مطلوب برای ساکنین شهرها و مقابله با شهرسازی مخرب قرن بیستم اتخاذ کرده‌اند؛ به عبارتی شهرها به‌ویژه پس از انقلاب صنعتی به یک‌باره شروع به رشد و توسعه کردند و این رشد و توسعه که تاکنون ادامه داشته و دارد، آثار زیانباری را بر محیط‌زیست و روح و جسم انسان ساکن آن وارد ساخته است. این آثار، انسان نیمه دوم قرن بیستم را به فکر چاره‌ای واداشت که از آن توسعه پایدار تبلور یافت و چون غالب زبان‌های محیطی از شهرها نشأت می‌گیرند توسعه پایدار شهری و به تبع آن شهر پایدار بیش از همه مورد توجه قرار گرفت. در واقع "شهر پایدار از نظر زیست‌محیطی شهری است که کم‌ترین مصرف انرژی‌های تجدیدناپذیر، حداقل ضایعات و کم‌ترین تأثیر مخرب بر محیط‌زیست را داشته و بتواند در دهه‌های آتی نیز کارکرد فعلی خود را به سوی پایداری بیش‌تر حفظ نماید" (ستاری رئوف و بهرامی‌فر، ۱۳۸۷؛ ۱۷۶). نظریه توسعه پایدار شهری موضوعاتی هم‌چون جلوگیری از آلودگی‌های محیط شهری و ناحیه‌ای، حمایت از بازیافت‌ها و عدم حمایت از توسعه زیان‌آور را مطرح می‌کند (رازدشت و همکاران، ۱۳۹۰؛ ۱۲۶). از سویی، امروزه در دنیا پذیرفته شده است که توسعه پایدار شهرها در صورتی تحقق می‌یابد که اهداف مردم‌سالاری، برابری در خدمات رسانی و حفظ محیط‌زیست با شکل‌گیری مدیریت واحد شهری و با رعایت اصول علوم روز شهرسازی، ترافیک شهری و تقسیم عادلانه منابع و درآمد شهری توأمان دنبال شود. با توجه به این که شهرها به عنوان نیروی محرک رشد اقتصادی و نیز کانون کار و فعالیت و موقعیت‌های

1- Urban Sustainable Development

2- Sustainable City

اجتماعی عموم کشورهای جهان محسوب می‌شوند. در وضعیت موجود شهرنشینی چندسطحی، مدیریت شهری بایستی دارای مولفه‌هایی چون شفافیت، پاسخ‌گویی، مشارکت‌طلبی، قانون‌مداری، کارآمدی و اجماع‌گرایی باشد تا از تمام شرایط فزاینده شهرنشینی بهره‌گیرد. از طرف دیگر، شدت‌یافتن روز افزون مقیاس و گستردگی و نیز پیچیدگی مسائل شهرها و همچنین آشکار شدن بی‌کفایتی سیستم‌های بوروکراتیک و تصمیم‌گیری بالا به پایین، سبب شده است گرایش به سوی سیستم‌هایی به وجود آید که در آن تصمیمات بزرگ و کوچک با اشتراک بین صاحبان منافع شهری اتخاذ می‌شوند. جامعه جهانی، امروزه به این نتیجه رسیده است که مشکل عمده مدیریت شهری برای تحقق پایداری شهرها کمبود منابع مالی یا تکنولوژی مدرن و یا نیروی انسانی ماهر نیست، بلکه بیش از همه مشکل اصلی در شیوه اداره این عوامل است (تقوایی و تاجدار، ۱۳۸۸؛ ۴۶). از همین‌رو، نگرش جدید مدیریت شهری، ایجاد سازمان‌های محلی، افقی و فرابخشی به منظور رسیدن به اهداف توسعه پایدار و جامعه مدنی و نیز تقسیم وظایف بین حکومت‌های مرکزی و محلی و صلاحیت‌دار کردن شهروندان از اصول اساسی محسوب می‌شوند که با نظام اداری مرکزی، عمومی و بخشی مغایرت دارد. بنابراین، به دلیل پیچیده شدن وضعیت محیطی و رفتار گوناگون سیستم شهری برای رسیدن به توسعه پایدار شهری، بهره‌گیری از مفهوم حکمروایی مطلوب شهری^۱ با تمرکز بر معیارهایی همچون عدالت‌محوری، مشارکت، اثربخشی و ... مطرح می‌شود. که در این بین مدیران شهری می‌توانند با طراحی و به‌کارگیری حکمروایی مطلوب شهری زمینه تحقق "توسعه پایدار شهری" و "شهر پایدار" را فراهم کنند. بنابراین می‌توان گفت حکمروایی مطلوب یک پیش‌نیاز اساسی برای توسعه پایدار است؛ چرا که در کشورهای مختلف با منابع طبیعی و ساختار اجتماعی مشابه و یکسان، با تفاوت در شیوه‌های مدیریت و اجرا نشان داده شده است که بهبود سطح زندگی و رفاه جامعه نیز به صورت متفاوتی ارتقاء یا کاهش یافته است (Downer, 2000; 5). با توجه به اهمیت موضوع، این تحقیق به دنبال تحلیل حکمروایی مطلوب شهری در شکل‌گیری شهر پایدار در شهر عجب‌شیر می‌باشد و در پی پاسخ‌گویی به این پرسش اساسی است که: "آیا با تحقق بخشی رهیافت حکمروایی مطلوب شهری، توسعه پایدار شهری محقق می‌شود یا خیر؟" یا به عبارت دیگر، "چگونه رهیافت حکمروایی مطلوب شهری می‌تواند به پایداری شهری بینجامد؟"

۲-۱) اهداف تحقیق

با عنایت به طرح مسأله و فرضیات تحقیق، اهداف این پژوهش را می‌توان از دو جنبه‌ی مورد توجه قرار داد:

الف) هدف کلی:

تحلیل الگوی حکمروایی مطلوب شهری در پایداری شهرها با تأکید بر شهر عجب‌شیر و ارائه پیشنهادها در این زمینه.

ب) اهداف جزئی:

مطالعه‌ی وضع موجود شهر عجب‌شیر از نظر شاخص‌های حکمروایی مطلوب شهری
مطالعه‌ی وضع موجود شهر عجب‌شیر به لحاظ وضعیت پایداری شهری
تبیین رابطه‌ی بین الگوی حکمروایی مطلوب شهری و پایداری شهر عجب‌شیر

۳-۱) سوال و فرضیه‌های تحقیق

پرسش اصلی که این تحقیق در پی پاسخ‌گویی به آن است این سوال می‌باشد که "آیا با تحقق الگویی حکمروایی مطلوب شهری در مناطق شهری (با تأکید بر محدوده مورد مطالعه)، توسعه‌ی پایدار شهری محقق می‌شود؟"

بر اساس این سوال اصلی، سوالات فرعی نیز بدین شرح قابل طرح می‌باشد:

۱- وضعیت محدوده مورد مطالعه به لحاظ شاخص‌های حکمروایی مطلوب شهری چگونه است؟

۲- وضعیت محدوده مورد مطالعه نسبت به شاخص‌های پایداری چگونه می‌باشد؟

۳- آیا بین حکمروایی مطلوب شهری و پایداری شهر عجب‌شیر رابطه‌ی معناداری وجود دارد؟

برای پاسخ‌گویی به سوال‌های تحقیق و متناسب با اهداف تحقیق سه فرضیه به شرح زیر مطرح شده است:

فرضیه‌ی اول: شهر عجب‌شیر (مدیریت شهری) به لحاظ شاخص‌های حکمروایی مطلوب شهری در وضعیت مطلوبی قرار ندارد.

فرضیه‌ی دوم: شهر عجب‌شیر نسبت به شاخص‌های پایداری در وضعیت مناسبی قرار ندارد.

فرضیه‌ی سوم: بین حکمروایی مطلوب شهری و پایداری شهری محدوده مورد مطالعه رابطه معناداری وجود دارد.

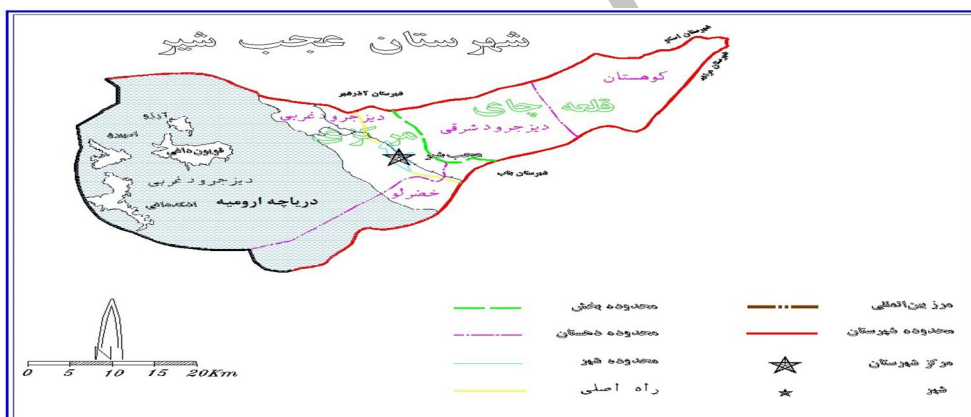
۴-۱) روش تحقیق

در مقاله حاضر با توجه به موضوع پژوهش، روش تحقیق از نوع توصیفی-تحلیلی می‌باشد. روش جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات به صورت اسنادی و پیمایشی خواهد بود. بدین‌سان با مطالعه‌ی منابع داخلی و خارجی برای مبانی نظری تحقیق و بررسی نظریاتی که پیرامون موضوع تحقیق بیان شده است روش اسنادی و کتابخانه‌ای لحاظ خواهد شد و در روش میدانی از طریق پرسش‌نامه و مشاهده و مصاحبه داده‌های مورد نیاز جمع‌آوری خواهد شد. همچنین در این تحقیق به منظور شناسایی شاخص‌های مناسب حکمروایی مطلوب شهری به منظور تحلیلی حکمروایی مطلوب شهری در پایداری شهری شهر عجب‌شیر، از روش دلفی استفاده شده است. در این روش ابتدا مؤلفه‌ها و شاخص‌های حکمروایی مطلوب شهری منتج از مطالعه منابع داخلی و خارجی استخراج گردیده و در اختیار کارشناسان ذی‌ربط قرار گرفت و دیدگاه‌های آنان دریافت شد. در دوم پس از اعمال اصلاحات، برای تأیید نهایی و تعیین وزن و اهمیت هر یک از ابعاد و شاخص‌ها، مجدداً دیدگاه‌های گروه در قالب پرسش‌نامه مربوط دریافت گردید، که بر این اساس مؤلفه‌ها و شاخص‌های حکمروایی مطلوب شهری و گویه‌های مربوطه برای ارزیابی محدوده‌ی مورد مطالعه تدوین شد. با توجه به اهداف تحقیق، این تحقیق در پی تحلیل حکمروایی مطلوب شهری در پایداری شهری در شهر عجب‌شیر می‌باشد، با این توصیف، جامعه آماری این تحقیق جمعیت ساکن در شهر عجب‌شیر می‌باشد. برای به دست آوردن حجم نمونه، از کل جمعیت شهر عجب‌شیر بر اساس آمار سال ۱۳۹۰ که برابر با ۲۶۲۸۰ می‌باشد (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰)، با استفاده از فرمول کوکران ۱ (حافظ‌نیا، ۱۳۸۹؛ ۱۶۷) تعداد ۳۳۶ نمونه تعیین شد؛ در این فرمول سطح اطمینان برابر ۹۵ درصد و خطای ۵ درصد در نظر گرفته شد.

۵-۱) معرفی محدوده مورد مطالعه

شهر عجب‌شیر مرکز شهرستان عجب‌شیر (یکی از شهرستان‌های جنوبی استان آذربایجان شرقی) در ساحل دریاچه‌ی کم‌نظیر و زیبای ارومیه (چیچست) واقع شده است. این شهر در ۴۵ درجه و ۵۳ دقیقه و ۴۵ ثانیه طول شرقی، ۳۷ درجه و ۲۸ دقیقه و ۳۹ ثانیه عرض شمالی واقع شده و ارتفاع متوسط آن از سطح دریا ۱۳۰۰ متر است (بابک، ۱۳۸۹؛ ۱۹). شهرستان عجب‌شیر بر اساس تقسیم‌بندی از نظر کوپن، جزء اقلیم سرد کوهستان‌های غربی

محسوب می‌شود. تا آغاز اولین سرشماری عمومی کشور که در سال ۱۳۳۵ شمسی انجام شد، اطلاع درستی از شمار جمعیت شهر عجب‌شیر و تغییرات آن نداریم. ظاهراً جمعیت این شهر هم‌مانند دیگر نقاط کشور قبل از سال ۱۳۳۵، به علت مرگ‌ومیر فراوان به رغم باروری زیاد، رشدی تقریباً ثابت داشته است. در سرشماری سال ۱۳۳۵ این شهر ۴۰۴۱ جمعیت داشت که این تعداد جمعیت در سال ۱۳۹۰ به ۲۶۲۸۰ نفر جمعیت با ۷۷۵۸ خانوار رسیده است (در طول این ۵۵ سال جمعیت شهر عجب‌شیر بیش از ۶ برابر شده است) (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰). از نظر شکل و بافت شهری، شهر عجب‌شیر به صورت خطی حول محور ارتباطی تبریز- مراغه در امتداد شمالی- جنوبی شکل گرفته است که به مرور زمان در امتداد محور فوق توسعه پیدا کرده و در شمال به طرف روستاهای این منطقه و در جنوب به طرف رودخانه قلعه‌چای پیش رفته است. محققین علت وجودی این شهر را به عوامل مختلفی از جمله شرایط مناسب جغرافیایی، دسترسی به منابع آب، عامل پدافندی و نظامی و عامل بازرگانی و راه های تجاری نسبت داده‌اند (بابک، ۱۳۸۹؛ ۱۴۷).

شکل شماره ۱: محدوده شهر عجب‌شیر؛ منبع: پایگاه شهرداری عجب‌شیر

۲) مفاهیم و مبانی نظری

در سال‌های اخیر مفهوم حکمروایی مطلوب شهری در کانون بحث و توجه بسیاری از محققین قرار گرفته است. گفتمان حکمروایی، عنصر ذاتی همکاری بین جامعه مدنی و جامعه سیاسی و همچنین بین دولت و شهروندان است و ریشه در چشم‌انداز مدیریت عمومی نو دارد که در واقع پاسخی به ناامیدی و دزدگی از شکست‌های مشهود دولت رفاه، در فراهم آوردن مؤثرتر و کارا تر کالاها و خدمات عمومی است (پورمحمدی و دیگران، ۱۳۹۰؛ ۴۱). برنامه

توسعه‌ی سازمان ملل حکمروایی را اعمال قدرت سیاسی، اقتصادی و اجرایی در مدیریت امور یک کشور در تمام سطوح می‌داند. این امر شامل مکانیسم‌ها، فرآیندها و نهادهایی می‌باشد که از طریق آن شهروندان منافع خود را در نظر می‌گیرند، از حقوق قانونی خود استفاده می‌کنند و به وظایف و تعهدات خود آگاهی یافته و از این طریق اختلاف‌هایشان را تعدیل و حل و فصل می‌کنند (UN-HABITAT, 2002; 5-12-13). حکمروایی مطلوب شهری در سال ۱۹۹۴ به یک مشغله ذهنی و پنج سال بعد به یک اجبار تبدیل شده بود (پورمحمدی و دیگران، ۱۳۹۰؛ ۴۱). مفهوم حکمروایی مطلوب شهری جزء مفاهیم هنجاری بوده و می‌تواند به عنوان الگوی عملکردی استفاده شود. این حکمروایی می‌تواند به عنوان جستجوی راه‌حل‌هایی باشد که از طریق مذاکراتی که با استفاده از روش‌های متعدد و همچنین درگیری بازیگران بخش رسمی (دولتی) و غیررسمی (غیردولتی)، به دست آید. "حکمروایی مطلوب شهری" همچنین به عنوان یک مفهوم بنیادی با هدف بهبود مهارت‌های اداری و بهره‌وری، شفافیت، مبارزه با فساد و افزایش پاسخ‌گویی مقامات شهری برداشت شده است (Kadago et al; 2010, 1). مرکز اسکان سازمان ملل حکمروایی مطلوب شهری را بکارگیری بخش‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و اجرایی در مدیریت شهری می‌داند. این حکمروایی مجموع همه افراد و نهادها، بخش‌های عمومی و خصوصی، برنامه‌ریزی و مدیریت امور عمومی شهر می‌باشد. حکمروایی مطلوب شهری با این اصول شناخته می‌شوند: (۱) پایداری (۲) تفویض مسؤلیت به سطوح پایین (۳) عدالت و برابری (۴) کارآیی (۵) شفافیت و پاسخ‌گویی (۶) التزام مدنی (۷) امنیت (Auclair & Jackohango, 2009; 3-4). به منظور سنجش و ارزیابی مفهوم حکمروایی مطلوب شهری، نیازمند شاخص‌های متناسب و مقتضی در این باره می‌باشیم. برنامه توسعه سازمان ملل ۱۵ اصل و ویژگی عمده برای حکمروایی مطلوب شهری تعریف کرده است که عبارتند از: مشارکت، حکومت قانون، شفافیت، عدالت و برابری، کارآیی و اثربخشی، پاسخ‌گویی، بینش راهبردی، مشروعیت، موضوعات اکولوژیکی، توانمندسازی، همکاری و موضوعات مربوط به اجتماعات محلی (UNDP, 1997; 6). مرکز اسکان سازمان ملل نیز ۲۶ شاخص را در ۵ طبقه گروه‌بندی کرده تا همه ارکان تأثیر گذار در شهر شامل افراد و نهادها، بخش‌های عمومی و خصوصی و برنامه و مدیریت امور عمومی شهر را ارزیابی کند؛ این ۵ طبقه عبارتند از:

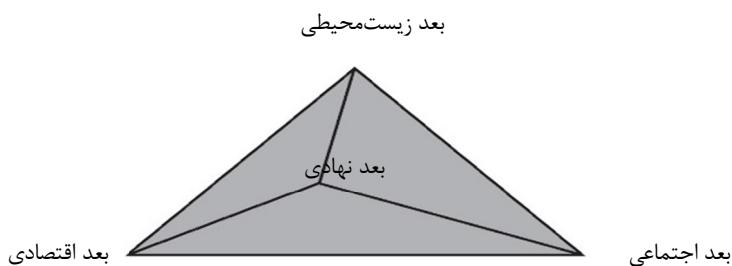
جدول شماره ۱: طبقه‌بندی شاخص‌های حکمروایی مطلوب شهری از دیدگاه مرکز اسکان سازمان ملل

۱- منابع عمده درآمد	۶- منشور شهروندی	۱۰- شورای منتخب	۱۵- انتشار قراردادها، مناقصه‌ها، بودجه و حساب‌ها	۲۲- سیاست‌های پیشگیری از جرم
۲- قابلیت پیش-بینی نقل و انتقال بودجه محلی	۷- درصد زنان عضو شورا	۱۱- شهردار منتخب	۱۶- حمایت در مقابل سطوح بالای حکومتی	۲۳- خدمات پلیس به ازای هر ۱۰۰۰۰ نفر
۳- بررسی رضایت-مندی مصرف-کنندگان	۸- سیاست‌های قیمت‌گذاری به نفع فقرا	۱۲- تعداد شرکت-کنندگان در رأی-گیری	۱۷- قوانین مربوط به نحوه رفتار مقامات مسؤول	۲۴- حل و فصل درگیری‌ها
۴- بیانیه چشم-انداز	۹- مشاغل غیررسمی	۱۳- انجمن‌های مردمی	۱۸- تسهیلات برای شکایت و پیگیری شهروندان	۲۵- سیاست‌های علیه خشونت بر ضد زنان
۵- آینده‌نگری و چشم‌انداز		۱۴- مشارکت شهروندان به ازای هر ۱۰۰۰۰ نفر	۱۹- کمیسیون ضد فساد	۲۶- سیاست‌های پیشگیری از HIV
			۲۰- آشکارسازی درآمدها و دارایی‌ها	
			۲۱- بازرسی مستقل	

مأخذ: Stewart, 2006; 197

همان طور که گفته شد حکمروایی مطلوب شهری می‌تواند یک پیش‌نیاز اساسی برای توسعه‌ی پایدار شهری تلقی گردد. مفهوم پایداری در واقع تلاشی است برای دستیابی به بهترین نتایج در برنامه‌های محیط انسانی و طبیعی که برای حال و به صورت نامحدود برای آینده صورت می‌پذیرد. پایداری توسط سازمان ملل به عنوان فرآیند جهانی توسعه تعریف شده است که در آن استفاده از منابع طبیعی به حداقل برسد و تأثیرات مخرب بر محیط‌زیست کاهش یافته و در عین حال اقتصاد و کیفیت زندگی ساکنین کره زمین بهبود یابد (W.G Newman, 1999; 219).

شکل شماره ۱: منشور پایداری،
 مأخذ: block et al, 2011; 4

توسعه‌ی پایدار یک فرآیند اجتماعی- اکولوژیکی است که از طریق برآورده‌سازی نیازهای ساکنین کره زمین و حفظ کیفیت محیط‌زیست طبیعی به طور هم‌زمان در نظر گرفته می‌شود (Jiboye, 2011; 212). در اصل توسعه‌ی پایدار در بردارنده تغییر روابط بین انسان‌ها و طبیعت در زمان کنونی و در طول زمان است که عدالت اجتماعی، حفظ میراث فرهنگی، حفظ محیط‌زیست، جامعه سالم همه در شمار مفاهیمی است که زیربنای توسعه‌ی پایدار را تشکیل می‌دهند (مجیدی خامنه و کولیوند، ۱۳۹۰؛ ۵۲؛ خادمی و همکاران، ۱۳۹۲؛ ۲۴). پس از "کنفرانس زمین ریو" که در سال ۱۹۹۲ برگزار شد، توسعه‌ی پایدار به عنوان پارادایم جدید توسعه، رشد اقتصادی یکپارچه، بهبود شرایط اجتماعی و حمایت از محیط‌زیست ظهور گردید که در آن این عوامل برای دستیابی به توسعه بلند مدت وابسته و مکمل یکدیگر مطرح گردیده‌اند (Jiboye & Omoniyi, 2010; 18). بر اساس نظر مای و دیگران آینده‌نگری (برابری بین نسلی بدون حذف آن برای نسل بعد)، عدالت اجتماعی (عدالت درون‌نسلی یا مراقبت از نیازمندان و فقرای امروز)، مشارکت عمومی (افراد باید فرصتی برای مشارکت در تصمیم‌گیری‌هایی که بر آن‌ها در روند توسعه‌ی پایدار تأثیر می‌گذارد، داشته باشند)، محیط (حفاظت و حمایت از محیط‌زیست) اصول بنیادی توسعه‌ی پایدار به شمار می‌آیند (کریمی و توکلی‌نیا، ۱۳۸۸؛ ۸۲). از طرفی غالب محققین بنا بر تعریف گزارش برانت‌لند توسعه پایدار را در سه بعد اکولوژیکی یا محیط‌زیستی، اقتصادی و اجتماعی مورد بررسی قرار داده‌اند. می‌توان ابعاد توسعه پایدار را در ۶ بعد اصلی طبقه‌بندی کرده که این ۶ بعد دارای روابط متقابل می‌باشند؛ این ۶ بعد عبارتند از: پایداری اکولوژیکی، پایداری اقتصادی، پایداری اجتماعی،

پایداری فرهنگی، پایداری فضایی- مکانی و پایداری نهادی (موسی کاظمی محمدی، ۱۳۷۸؛ ۳۹). تمام مفاهیم فوق در ادبیات رویکرد توسعه‌ی پایدار در نواحی شهری هستند ولی مفهوم اصلی توسعه‌ی پایدار شهری است که پیتز هال آن را این‌چنین تعریف کرده است: شکلی از توسعه‌ی امروزی که توان توسعه‌ی مداوم شهرها و جوامع شهری نسل‌های آینده را تضمین کند (همان؛ ۶۱). توسعه‌ی پایدار شهری که به دنبال نظریه توسعه‌ی پایدار مطرح شد شکلی از توسعه امروزی است که توان توسعه‌ی مداوم شهرها و جوامع شهری نسل‌های آینده را تضمین کند (عزیزی، ۱۳۸۱، ۳۲). توسعه پایدار شهری، فرآیندی پویا و مداوم، در پاسخ به تغییر فشارهای محیط‌زیستی، اقتصادی و اجتماعی می‌باشد (Haughton & Hunter, 2005; 276).

پیتز هال بنیادهای توسعه شهری پایدار را در کنفرانس بین‌المللی برلین (۲۰۰۰) در هفت عنوان ذکر می‌نماید؛ (۱) اقتصاد شهری پایدار: کار و درآمد مناسب؛ (۲) جامعه شهری پایدار: همبستگی و یکپارچگی اجتماعی؛ (۳) سرپناه شهری پایدار؛ خانه‌سازی شایسته در استطاعت همه؛ (۴) محیط زیست شهری پایدار: اکوسیستم‌های باثبات؛ (۵) دسترسی شهری پایدار: تحرک همراه حفاظت منابع؛ (۶) زندگی شهری پایدار: ایجاد شهر زیست‌پذیر و (۷) مردم سالاری شهری پایدار: قدرتمندسازی شهروندان (صرافی، ۱۳۸۰؛ ۱۳). شهر پایدار می‌تواند به عنوان شهری که ماندگاری و تداوم در توسعه اقتصادی، اجتماعی و فیزیکی داشته باشد، تعریف گردد؛ یا مطابق با کمیسیون اروپا^۱ (۲۰۰۶) شهرنشینی پایدار بعنوان چالشی برای حل و فصل مشکلاتی که هم شهرها آن‌ها را تجربه کرده‌اند و هم توسط شهرها به وجود آمده‌اند، و شناخت این نکته که شهرها خودشان بسیاری از راه‌حل‌های بالقوه را فراهم می‌کنند، تعریف شده است. شهرنشینی پایدار مربوط به موازنه بهینه میان عوامل اجتماعی، اقتصادی و محیط‌زیستی در جامعه به منظور دستیابی به پایداری شهری می‌باشد (Shen et al, 2011; 18).

با توجه به همه بحث‌هایی که شد می‌توان این گونه استنباط کرد که: "ارتباط میان حکمروایی مطلوب شهری و توسعه‌ی پایدار چنین می‌باشد که حکمروایی مطلوب شهری می‌تواند به عنوان ابزاری برای دستیابی به توسعه‌ی پایدار شهری و افزایش اعتبار این نوع توسعه در برنامه‌ریزی‌های مربوط به شهر باشد.

۳- شاخص‌ها و گویه‌های مورد استفاده در این تحقیق

همان طور که پیش تر گفته شد توافق جمعی گسترده‌ای در سطح نهادها و سازمان‌های بین‌المللی در خصوص شاخص‌های حکمروایی مطلوب شهری وجود دارد که با توجه به این موضوع و همچنین دسته‌بندی شاخص‌های حکمروایی مطلوب شهری از سوی UNDP و بانک جهانی، هشت شاخص مشارکت، قانونمندی، مسؤولیت‌پذیری، پاسخ‌گویی، عدالت و برابری، شفافیت، توافق جمعی و کارآیی و اثربخشی شاخص‌های حکمروایی مطلوب شهری در محافل و مجامع علمی و دانشگاهی جهان مطرح می‌باشد که در این تحقیق نیز این شاخص‌ها مدنظر قرار گرفتند.

جدول شماره ۲: شاخص‌ها و گویه‌های تبیین‌کننده فرضیه اول (وضع شاخص‌های حکمروایی مطلوب شهری در محدوده مورد مطالعه)

شاخص‌ها	گویه‌های مورد نظر
مشارکت	اتاق فکر و مشورت، مشارکت در فعالیت عام المنفعه، مشارکت مردم در برنامه‌ریزی، تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری، مشارکت نهادهای مدنی و بخش خصوصی در برنامه‌ریزی، تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری، مشارکت در سرمایه‌گذاری اقتصادی شهر، نظارت اهالی شهر بر تصمیم‌گیریهایی مربوط به شهر، ایجاد بستری برای فعالیت مردم، واگذاری اداره شهر به خود شهروندان، تفویض اختیار به مردم، تسهیل مداخله شهروندان در روند توسعه شهر تهران
پاسخ‌گویی	پاسخ‌گویی مدیریت شهری عجب‌شیر به وظایف خود، برگزاری جلسات عمومی برای تشریح اقدامات، رضایت‌مندی از پاسخ‌گویی مدیریت شهر عجب‌شیر، پاسخ‌گویی مدیران شهر عجب‌شیر به مردم، رو راست بودن مدیران شهر در ارائه برنامه‌ها، تشکیل جلسات عمومی برای در جریان قرار دادن شهروندان، پاسخگو بودن مدیران شهر به عنوان یک اصل و باور، نبود فعالیت‌های خودسر و بی‌مسؤولیت، جذب مشارکت از طریق پاسخ‌گویی مدیران شهر، همبستگی بین مردم و مسؤولین از طریق پاسخ‌گویی مدیران، تعهدپذیری مدیران شهری، باورپذیری ذینفعان برای پاسخ‌گویی، باورپذیری به پاسخ‌گویی در فرآیند مدیریت، سازماندهی شیوه اجرای پاسخ‌گویی، رضایت‌مندی از شیوه پاسخ‌گویی
مسؤولیت-پذیری	تلاش مدیران شهر برای تشویق مردم به پذیرش مسؤولیت، شایستگی مدیران شهر در پذیرش مسؤولیت، احساس مسؤولیت مدیران شهر، اعتراف مدیران شهر به اشتباهات خود، پیگیری تحقق طرح‌های در دست اجرا، تمرکززدایی، مسؤولیت‌پذیری مردم، شایسته‌سالاری، عدول از اختیارات تفویض شده، واگذاری مسؤولیت به افراد باتوان‌تر، توانمندسازی مردم شهر، رضایت‌مندی مردم شهر از مسؤولیت‌پذیری مدیران شهر
قانونمندی	پارتنری بازی و ... در کارهای اداری مربوط به شهر، تأثیرگذاری گروه‌های صاحب نفوذ در تصمیم‌گیری‌های مربوط به شهر (سجنش فساد)، شرکت افراد ذی‌نفع در مدیریت شهر، میزان پایبندی شهروندان به قوانین و مقررات وضع شده، پایبندی مدیریت شهر به حقوق اهالی شهر، آگاهی و اطلاع مدیریت شهر از حقوق شهروندی، پایبندی مدیریت شهر به عرف و آداب و رسوم شهروندان، التزام مدیریت شهر به برابری در برابر قانون، آگاهی مدیریت شهر از حقوق مکان‌زندگی، مقاومت مدیریت شهر در برابر رفتارهای خلاف قانون شهروندان، بیطرفی و برابری در برابر قانون (عدم وجود تبعیض و جانبداری و ...)، احترام به حقوق جمعی،
توافق جمعی	کار مشارکتی، موفقیت فعالیت‌های گروهی، همسویی و همفکری مدیران شهر و اهالی شهر، همفکری مدیریت شهر با سایر سازمان‌ها و نهادهای شهری، توافق جمعی بیش‌تر در نتیجه تعامل مدیریت شهر با نهادهای دولتی، حمایت از منافع اکثریت گروه‌ها و طبقات اجتماعی، ایجاد ساز و کاری برای مشورت بین سازمان‌های رسمی توسعه شهری و شهروندان، نگرش و باور به جمع و کار جمعی، میزان رابطه بین مسؤولان و مدیران شهری با مردم، نحوه دستیابی به توافقات گسترده بین گروه‌های مختلف موجود در شهر، میزان رابطه و تعامل بین سه نهاد دولت، بخش خصوصی و

<p>جامعه مدنی، توافق جمعی شهروندان در خصوص موضوعات مهم شهر، میزان رضایت‌مندی شهروندان از منافع جمعی عدالت در توزیع برابر و عادلانه امکانات شهر، پارتی بازی و حق و ناحق کردن، دسترسی به فرصت‌های برابر و یکسان، انجام طرح‌های شهری در زمان تعیین شده، توجه به منافع جمعی، فراهم شدن حقوق شهروندی، عضویت زنان در مدیریت شهری، استفاده معقولانه از منابع و امکانات، عدالت جنسیتی، اعتقاد به حقوق شهروندی و رعایت آن، برابری فرصت‌ها، تخصیص بهینه منابع و امکانات، عدالت در اجرا(بعد زمانی، فردی، جمعی و ...)</p>	<p>عدالت محوری</p>
<p>شفافیت در تصمیم‌گیری، شفافیت در ارائه عملکرد، صداقت در دادن اطلاعات، نظرخواهی از مردم نسبت به طرح‌ها، مصمم بودن به اجرای تصمیمات گرفته شده، اظهار نظر اهالی شهر نسبت به عملکرد مدیریت شهری، قابلیت دسترسی به جریان آزاد اطلاعات، کنترل و پایش عملکرد مدیران شهری، تصمیم‌گیری‌های آشکار و نهان مدیران شهری، مستندسازی اطلاعات، اطلاع‌یابی برای شفافیت تصمیمات، رعایت اخلاقیات و صداقت</p>	<p>شفافیت</p>
<p>دائمی و مستمر بودن فعالیت‌های مدیریت شهری، بهبود روش‌ها و اقدامات براساس دانش جدید، بهبود شیوه امور با در نظر داشتن مشارکت مردم، در نظر داشتن مشارکت مردم، استفاده از افراد باتجربه و دانش روز در فرآیند برنامه‌ها و تصمیم‌گیری، کاهش هزینه‌ها و ارتقای کیفیت خدمات، رضایت‌مندی اهالی شهر از اقدامات مدیریت شهری، پوشش خدمات در سطح شهر، واگذاری ارائه خدمات به بخش‌های دیگر جامعه، موثر بودن اقدامات مدیریت شهری برای دستیابی به اهداف از پیش تعیین شده، موثر بودن روند فعالیت‌های مدیریت شهری، نحوه استفاده صحیح از منابع دسترس، بهبود فرآیند برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری، بهبود شیوه و سبک مدیریت شهری</p>	<p>اثربخشی و کارایی</p>

منبع: نگارندگان

پس از شناسایی و مشخص کردن شاخص‌های مطرح در حکمروایی مطلوب شهری، برای شناخت اهمیت هر یک از آنها و رتبه آن در بین سایر مؤلفه‌ها و همچنین عملیاتی کردن آنها در نواحی شهری، با استفاده از تکنیک دلفی، شاخص‌های مربوطه در اختیار ۳۰ نفر از متخصصان و صاحب‌نظران مدیریت و توسعه شهری (شامل اساتید دانشگاه‌ها و کارشناسان نهادهای و سازمان‌های شهری از جمله شهرداری، سازمان مسکن و شهرسازی و ...) قرار داده شد، بر این مبنای ۱۲ نفر از اساتید دانشگاه (۴۰ درصد) و ۱۸ نفر کارشناسان مربوط به نهادهای و سازمان‌های شهری (۶۰ درصد) بودند. سپس پرسش‌نامه‌ای حاوی عنوان تحقیق، اهداف تحقیق و هم‌چنین شاخص‌های مورد نظر در خصوص حکمروایی مطلوب شهری تهیه شد. سؤال پرسش‌نامه در دو بخش طراحی شده بود. در ابتدا سؤال جداگانه‌ای از اعضای گروه دلفی (۳۰ نفر از صاحب‌نظران مسائل شهری) (جدول ۲) خواسته شد تا به هریک از شاخص‌های حکمروایی مطلوب شهری با توجه به اهمیت آنها در پیاده‌سازی حکمروایی مطلوب شهری در مدیریت شهری شهرها وزن یا رتبه بدهند (عدد یک به معنای اهمیت بیش‌تر بوده است). بر این اساس، هشت شاخص نهایی و اصلی برای حکمروایی مطلوب شهری، مورد تأیید سازمان‌های جهانی و نهادهای بین‌المللی انتخاب و به همراه نماگرهای مربوط به هر شاخص برای تأیید نهایی در اختیار متخصصان قرار داده شد. پس از توزیع پرسشنامه‌ها در بین متخصصین و صاحب‌نظران، کار جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل اطلاعات آغاز گردید. نتایج حاصل

از رتبه‌بندی شاخص‌های حکمروایی مطلوب شهری از دیدگاه صاحب‌نظران به شرح جدول ۳ می‌باشد.

جدول (۳): رتبه، تعداد و درصد شاخص‌های حکمروایی مطلوب شهری از دیدگاه اساتید و کارشناسان

شاخص		مشارکت		پاسخ‌گویی		مسئولیت‌پذیری		قانونمندی	
رتبه	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد
رتبه ۱	۹	۳۰	۶	۲۰	۵	۱۶/۶۶	۶	۲۰	۱۶/۶۶
رتبه ۲	۶	۲۰	۴	۱۳/۳۳	۷	۲۳/۳۳	۵	۱۶/۶۶	۱۶/۶۶
رتبه ۳	۴	۱۳/۳۳	۵	۱۶/۶۶	۶	۲۰	۴	۱۳/۳۳	۱۳/۳۳
رتبه ۴	۲	۶/۶۷	۲	۶/۶۶	۴	۱۳/۳۳	۵	۱۶/۶۶	۱۶/۶۶
رتبه ۵	۴	۱۳/۳۳	۴	۱۳/۳۳	۳	۱۰	۳	۱۰	۱۰
رتبه ۶	۳	۱۰	۳	۱۰	۲	۶/۶۶	۳	۱۰	۱۰
رتبه ۷	۲	۶/۶۷	۴	۱۳/۳۳	۲	۶/۶۶	۲	۶/۶۶	۶/۶۶
رتبه ۸	---	---	۲	۶/۶۶	۱	۳/۳۳	۲	۶/۶۶	۶/۶۶
جمع کل	۳۰	۱۰۰	۳۰	۱۰۰	۳۰	۱۰۰	۳۰	۱۰۰	۱۰۰
میانگین	۳/۱	۳/۹۷	۳/۴	۳/۷					
انحراف معیار	۲/۰۹	۲/۹۶	۱/۹۴	۲/۱۲					

شاخص		توافق جمعی		عدالت‌محوری		شفافیت		اثربخشی و کارایی	
رتبه	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد
رتبه ۱	۳	۱۰	۵	۱۶/۶۶	۱	۳/۳۳	۷	۲۳/۳۳	۲۳/۳۳
رتبه ۲	۴	۱۳/۳۳	۶	۲۰	۳	۱۰	۶	۲۰	۲۰
رتبه ۳	۲	۶/۶۷	۲	۶/۶۷	۳	۱۰	۲	۶/۶۶	۶/۶۶
رتبه ۴	۳	۱۰	۴	۱۳/۳۳	۲	۶/۶۷	۳	۱۰	۱۰
رتبه ۵	۴	۱۳/۳۳	۶	۲۰	۸	۲۶/۶۶	۲	۶/۶۶	۶/۶۶
رتبه ۶	۶	۲۰	۳	۱۰	۵	۱۶/۶۶	۳	۱۰	۲۰
رتبه ۷	۵	۱۶/۶۶	۴	۱۳/۳۳	۲	۶/۶۷	۴	۱۳/۳۳	۱۳/۳۳
رتبه ۸	۳	۱۰	---	---	۶	۲۰	۳	۱۰	۱۰
جمع کل	۳۰	۱۰۰	۳۰	۱۰۰	۳۰	۱۰۰	۳۰	۱۰۰	۱۰۰
میانگین	۴/۸	۴/۱	۵/۲	۳/۹۰					
انحراف معیار	۲/۲۱	۱/۶۶	۲/۰۲	۲/۴۹					

منبع: یافته‌های تحقیق

سپس بر اساس روش‌های رتبه‌بندی، به هریک از شاخص‌های مورد نظر که در مرحله قبل رتبه‌بندی شدند، وزن داده می‌شود. در این راستا رتبه‌بندی مستقیم استفاده شده است که در آن رتبه ۱ معرف بیش‌ترین اهمیت است، بنابراین بر اساس میانگین رتبه‌ای به دست آمده برای هر شاخص، آن دسته از معیارهایی که میانگین آنها به عدد یک نزدیک‌تر است بالاترین رتبه و به موزات دور شدن از عدد ۱ کم‌ترین رتبه را به خود اختصاص می‌دهند. بعد از عمل رتبه‌بندی بر روی شاخص‌ها، برای ایجاد وزن‌های عددی از روی اطلاعات دارای نظم ترتیبی، از چندین روش می‌توان استفاده نمود که روش‌های جمع رتبه‌ای، عکس‌پذیری رتبه‌ای و روش توان رتبه‌ای (پورطاهری، ۱۳۸۹؛ ۷۳-۶۹) از آن جمله‌اند. در این تحقیق نیز برای هر شاخص با توجه به سه روش نامبرده شده عمل گردید (جدول ۴).

جدول ۴: وزن شاخص‌های حکمروایی مطلوب شهری بر اساس روش‌های رتبه‌بندی

میانگین استاندارد ۳ روش	توان رتبه‌ای		عکس‌پذیری رتبه‌ای		جمع رتبه‌ای		رتبه مستقیم	رتبه شاخص‌ها
	استاندارد	وزن	استاندارد	وزن	استاندارد	وزن		
۰/۳۰	۰/۳۱۳	۶۴	۰/۳۶۸	۱/۰۰۰	۰/۲۲۲	۸	۱	مشارکت
۰/۰۸	۰/۰۷۸	۱۶	۰/۰۷۳	۰/۲۰۰	۰/۱۱۱	۴	۵	پاسخ‌گویی
۰/۲۰	۰/۲۴۰	۴۹	۰/۱۸۴	۰/۵۰۰	۰/۱۹۴	۷	۲	مسئولیت‌پذیری
۰/۱۵	۰/۱۷۶	۳۶	۰/۱۲۲	۰/۳۳۳	۰/۱۶۶	۶	۳	قانونمندی
۰/۰۴	۰/۰۱۹	۴	۰/۰۵۲	۰/۱۴۲	۰/۰۵۵	۲	۷	توافق جمعی
۰/۰۶	۰/۰۴۴	۹	۰/۰۶۱	۰/۱۶۶	۰/۰۸۳	۳	۶	عدالت‌محوری
۰/۰۲	۰/۰۰۴	۱	۰/۰۴۶	۰/۱۲۵	۰/۰۲۷	۱	۸	شفافیت
۰/۱۱	۰/۱۲۲	۲۵	۰/۰۹۲	۰/۲۵۰	۰/۱۳۸	۵	۴	کارایی و اثربخشی
---	۱/۰۰۰	۲۰۴	۱/۰۰۰	۲/۷۱۶	۱/۰۰۰	۳۶	۳۶	جمع کل

منبع: یافته‌های تحقیق

در ارتباط با شاخص‌های توسعه‌ی پایدار، مطالعه منابع و متون توسعه نشان می‌دهد که سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی، صاحب‌نظران و متخصصان و پژوهشگران خارجی و داخلی شاخص‌های زیادی را برای سنجش پایداری مطرح کردند که این شاخص‌ها عمدتاً در سه بعد زیست‌محیطی، اجتماعی- نهادی و اقتصادی دسته‌بندی شدند.

جدول شماره ۵: مهم‌ترین و اصلی‌ترین شاخص‌های توسعه‌ی پایدار

شاخص‌ها	بعد
حفظ محیط‌زیست، حفظ یکپارچگی اکوسیستم‌ها، افزایش باروری اکوسیستم‌ها، بهبود اکوسیستم‌های طبیعی، استفاده نظام‌مند از منابع پایه، حفظ تعادل، حفظ و بهداشت منابع، آلودگی منابع آب، آلودگی منابع خاک، توجه به ملاحظات زیست‌محیطی، کاهش تخریب و آلودگی آب و خاک، کاهش اتکا به نهاده‌های بیرونی، کاهش ضایعات و پسماندها، استفاده از منابع تجدیدپذیر، بهبود زیرساخت‌ها و	زیست‌محیطی
مشارکت، تصمیم‌گیری مشارکتی، تفویض اختیار، توسعه منابع انسانی، توانمندسازی، خوداتکایی، آموزش و یادگیری، منزلت اجتماعی، مسولیت‌پذیری، قانون و قانونمندی، احترام به حقوق بشر و شهروندی، نهادهای مدنی، آزادی‌های مدنی، ظرفیت‌سازی، توجه به دانش بومی، انسجام اجتماعی، عدالت اجتماعی، فرصت‌های برابر، سرمایه اجتماعی، امید به زندگی، امنیت اجتماعی، رضایت‌مندی از زندگی و	اجتماعی
فرصت‌های تولید برابر، امنیت اقتصادی، امنیت سرمایه‌گذاری، بهره‌وری، کارایی و اثربخشی، فرصت‌های اشتغال، نرخ بیکاری، بهینه‌سازی فناوری، توزیع ثروت و درآمد در جامعه، بهره‌مندی اقتصادی، زندگی شرافتمندانه، هزینه‌های اقتصادی، تأمین رفاه اقتصادی، میزان درآمد و	اقتصادی

منبع: عظیمی آملی، ۱۳۹۰؛ ۱۲۰

با توجه به جدول شماره ۵ و مطالعه منابع مختلف در ارتباط با شاخص‌های توسعه‌ی پایدار شهری از جمله (قرخلو و حسینی ۱۳۸۵، جعفری ۱۳۸۷، عزیزی ۱۳۸۱، موسی کاظمی ۱۳۷۸؛ W.G. Newman 1999; Van Dijk & Mingshun Li-Yin Shen et al 2011؛ 2005)، شاخص‌های زیر برای سنجش وضعیت محدوده مورد مطالعه از لحاظ پایداری شهری انتخاب گردیدند.

جدول شماره ۶: مولفه‌ها و شاخص‌های تبیین‌کننده وضعیت محدوده مورد مطالعه از نظر پایداری شهری

شاخص‌ها	معیار	ابعاد
احساس آرامش، میزان سر و صدا (ناشی از وسایط نقلیه و کارگاه‌ها)، زیبایی ساختمانها، مبلمان مناسب شهری، آلودگی هوا	آلودگی هوا، صوتی و بصری	پایداری زیست‌محیطی
رضایت از جمع‌آوری زباله، نظافت کوچه و خیابان و مجاری آنها، وجود مخزن زباله در معابر، رواناب و آبهای سطحی، سیستم دفع فاضلاب، کیفیت آب طبیعی	بهداشت محیط (نظافت و پسماند)	
وجود پارک و محل بازی کودکان، سبزیگی فضاهای باز	فضای سبز	
مخاطرات ناشی از سیل، مخاطرات ناشی از زلزله	آسیب‌پذیری محیطی	پایداری اجتماعی
تشکل‌های غیردولتی، اطلاع از حقوق و وظایف شهروندی، اطلاع از وظایف شوراها، شرکت در طرح‌های شهری در صورت اطلاع	مشارکت	
میزان جرم و جنایت، میزان دزدی، امنیت در ساعات پایانی شب، امنیت عابر پیاده، عدم وجود مکانهای حادثه‌خیز ترافیکی	امنیت و ایمنی	

رضایت شغلی، احساس محرومیت، دسترسی به خدمات، رضایت از مسکن، رضایت از نهادهای دولتی، امید به زندگی، خوش بینی به آینده، احساس خوشبختی، رضایت از زندگی، طول دوره تحصیل	کیفیت زندگی	
اعتماد عمومی به عملکرد نهادهای دولتی، اعتماد به عملکرد نهادهای مدنی، اعتماد عمومی به یکدیگر، میزان احترام به همدیگر، میزان همبستگی در بروز حوادث و مشکلات	سرمایه اجتماعی (همبستگی و اعتماد اجتماعی)	
نوع اشتغال، میزان درآمد خانوار، میزان هزینه خانوار، میزان هزینه‌های تفریحی و مسافرت، میزان پس انداز، وجود افراد بیکار در خانواده، تحت پوشش بیمه	رفاه اقتصادی	پایداری اقتصادی
دسترسی آسان به مراکز خرید، دسترسی به فضاهای آموزشی، دسترسی به فضاهای ورزشی و تفریحی، دسترسی به حمل و نقل عمومی، دسترسی به فضای سبز، کیفیت پیاده‌روها، معابر و کوچه‌ها، تنوع در انتخاب مسکن بر اساس درآمد و ساختار فرهنگی، تنوع در ارائه خدمات برای گروه‌های مختلف، سرانه زیربنای مسکونی، تسهیلات واحد مسکونی، میزان مقاومت ساختمان در برابر حوادث	کیفیت مکان	پایداری کالبدی- فیزیکی

منبع: یافته‌های تحقیق

۴- یافته‌های تحقیق

۴-۱) برای بررسی وضعیت حکمروایی مطلوب شهری در شهر عجب‌شیر (آزمون فرضیه اول تحقیق) از آزمون T تک نمونه‌ای استفاده شده است؛ بدین منظور ابتدا میزان هر یک از شاخص‌های هشت‌گانه حکمروایی مطلوب شهری مورد سنجش قرار گرفت و در نهایت با ترکیب همه شاخص‌ها (کامپیوت کردن) وضعیت کلی این شهر بررسی گردید.

۱. شاخص مشارکت

مقایسه‌ی حد متوسط گویه‌های مورد بررسی در ارتباط با شاخص مشارکت با میانگین وضع موجود از دیدگاه پرسش‌شوندگان نشانگر این امر می‌باشد که میانگین وضع موجود کم تر از حد متوسط گویه‌هاست و بین میانگین وضع موجود و حد متوسط گویه‌ها اختلاف ۴/۸۹- وجود دارد. بنابراین می‌توان استنباط کرد که شهر عجب‌شیر (مدیریت شهری) از نظر شاخص مشارکت در وضعیت مطلوبی قرار ندارد.

جدول شماره ۷: بررسی وضعیت شاخص مشارکت در محدوده مورد مطالعه با استفاده از آزمون T تک نمونه

شاخص	حد متوسط گویه‌ها	میانگین وضع موجود	اختلاف میانگین	سطح معناداری
مشارکت	۳۰	۲۵/۱۱	-۴/۸۹	۰/۰۰۰

۲- شاخص پاسخ گویی

اختلاف موجود بین حد متوسط گویه‌ها و میانگین وضع موجود به مقدار ۰/۷۷- نشانگر این نکته می‌باشد که شاخص پاسخ گویی در محدوده مورد مطالعه در وضعیت نسبتاً نامطلوبی قرار دارد.

جدول شماره ۸: بررسی وضعیت شاخص پاسخ گویی در محدوده مورد مطالعه با استفاده از آزمون T تک نمونه

شاخص	حد متوسط گویه‌ها	میانگین وضع موجود	اختلاف میانگین	سطح معناداری
پاسخ گویی	۴۵	۴۴/۲۳	-۰/۷۷	۰/۰۱۹

۳- شاخص مسؤولیت پذیری

مقایسه‌ی حد متوسط گویه‌های مورد بررسی در ارتباط با شاخص مسؤولیت‌پذیری با میانگین وضع موجود از دیدگاه شهروندان نشانگر آن است که میانگین وضع موجود کم تر از حد متوسط گویه‌هاست و بین میانگین وضع موجود و حد متوسط گویه‌ها اختلاف ۱/۰۴- وجود دارد. بنابراین چنین می‌توان استنباط کرد که شهر عجب‌شیر از نظر شاخص مسؤولیت‌پذیری در وضعیت مناسبی قرار ندارد.

جدول شماره ۹: بررسی وضعیت شاخص مسؤولیت‌پذیری در محدوده مورد مطالعه با استفاده از آزمون T تک نمونه

شاخص	حد متوسط گویه‌ها	میانگین وضع موجود	اختلاف میانگین	سطح معناداری
مسؤولیت‌پذیری	۳۶	۳۴/۹۶	-۱/۰۴	۰/۰۲۱

۴- شاخص قانونمندی

مقایسه‌ی حد متوسط گویه‌های مورد بررسی در ارتباط با شاخص قانونمندی با میانگین وضع موجود از دیدگاه شهروندان نشانگر آن است که میانگین وضع موجود کمی بیش تر از حد

متوسط گویه‌ها است و بین میانگین وضع موجود و حد متوسط گویه‌ها اختلاف ۰/۹۳ وجود دارد. بنابراین چنین می‌توان استنباط کرد که مدیریت محدوده مورد مطالعه از نظر شاخص قانونمندی در وضعیت تا حدود خوبی قرار دارد، اما وضعیت مورد مطالعه در ارتباط با شاخص مذکور در مرز قرار گرفته است.

جدول شماره ۱۰: بررسی وضعیت شاخص قانونمندی در محدوده مورد مطالعه با استفاده از آزمون T

تک نمونه

شاخص	حد متوسط گویه‌ها	میانگین وضع موجود	اختلاف میانگین	سطح معناداری
قانونمندی	۳۶	۳۶/۹۳	۰/۹۳	۰/۰۰۰

۵- شاخص اجماع محوری (توافق جمعی)

شاخص توافق جمعی از وضعیت خوبی در محدوده مورد مطالعه برخوردار می‌باشد؛ چرا که با توجه به مقدار اختلاف بین حد متوسط گویه‌ها و میانگین وضع موجود که به میزان ۳/۲۳ مقدار می‌باشد، می‌توان به این امر پی برد.

جدول شماره ۱۱: بررسی وضعیت شاخص توافق جمعی در محدوده مورد مطالعه با استفاده از آزمون T

تک نمونه

شاخص	حد متوسط گویه‌ها	میانگین وضع موجود	اختلاف میانگین	سطح معناداری
توافق جمعی	۳۹	۴۲/۲۳	۳/۲۳	۰/۰۰۰

۶- شاخص عدالت محوری

مقایسه‌ی حد متوسط گویه‌های مورد بررسی در ارتباط با شاخص عدالت محوری با میانگین وضع موجود از دیدگاه پرسش‌شوندگان نشانگر آن است که میانگین وضع موجود کمی بیش تر از حد متوسط گویه‌ها است و بین میانگین وضع موجود و حد متوسط گویه‌ها اختلاف ۰/۳۸ وجود دارد. بنابراین چنین می‌توان استنباط کرد که محدوده مورد مطالعه از نظر شاخص عدالت محوری در وضعیت تا حدود خوبی قرار دارد، اما باز هم وضعیت مورد مطالعه در ارتباط با شاخص مذکور در مرز قرار گرفته است.

جدول شماره ۱۲: بررسی وضعیت شاخص عدالت محوری در محدوده مورد مطالعه با استفاده از آزمون T تک نمونه

شاخص	حد متوسط گویه‌ها	میانگین وضع موجود	اختلاف میانگین	سطح معناداری
عدالت محوری	۳۹	۳۹/۳۸	۰/۳۸	۰/۰۰۰

۷- شاخص شفافیت

مقایسه‌ی حد متوسط گویه‌های مورد بررسی در ارتباط با شاخص شفافیت با میانگین وضع موجود نشانگر آن است که میانگین وضع موجود کم تر از حد متوسط گویه‌ها است و بین میانگین وضع موجود و حد متوسط گویه‌ها اختلاف $۱/۰۲-$ وجود دارد. بنابراین چنین می‌توان استنباط کرد که شهر عجب‌شیر از نظر شاخص شفافیت در وضعیت مناسبی قرار ندارد.

جدول شماره ۱۳: بررسی وضعیت شاخص شفافیت در محدوده مورد مطالعه با استفاده از آزمون T تک نمونه

شاخص	حد متوسط گویه‌ها	میانگین وضع موجود	اختلاف میانگین	سطح معناداری
شفافیت	۳۶	۳۴/۹۸	-۱/۰۲	۰/۰۱۸

۸- شاخص اثربخشی و کارآیی

با توجه به مقایسه‌ی حد متوسط گویه‌های مورد نظر با میانگین وضع موجود نتایج نشانگر آن است که میانگین وضع موجود مقداری کم تر از میزان حد متوسط گویه‌ها را نشان می‌دهد بنابراین چنین می‌توان اتباط نمود که محدوده مورد مطالعه از نظر شاخص اثربخشی و کارآیی در وضعیت خوبی قرار ندارد.

جدول شماره ۱۴: بررسی وضعیت شاخص اثربخشی و کارآیی در محدوده مورد مطالعه با استفاده از آزمون T تک نمونه

شاخص	حد متوسط گویه‌ها	میانگین وضع موجود	اختلاف میانگین	سطح معناداری
اثربخشی و کارآیی	۳۹	۳۸/۱۸	-۰/۸۲	۰/۰۰۰

۹- سنجش کلی وضعیت محدوده مورد مطالعه از لحاظ شاخص‌های حکمروایی مطلوب

شهری

برای اطمینان از وضعیت کلی حکمروایی مطلوب شهری در محدوده مورد مطالعه، همه شاخص‌های آن را ترکیب کرده (کامپیوت شده) و بوسیله آزمون T-TEST مورد آزمون قرار گرفت (جدول ۱۵)، بر اساس داده‌های این جدول، از آن جایی که متغیر حکمروایی مطلوب شهری در محدوده مورد مطالعه، مقدار ۴- از حد متوسط گویه‌ها پایین‌تر بوده و سطح معناداری کم‌تر از ۰/۰۵ می‌باشد، بدین ترتیب فرضیه اول تحقیق مورد تأیید قرار گرفته و شهر عجب‌شیر از لحاظ شاخص‌های حکمروایی مطلوب شهری در وضعیت مطلوبی قرار ندارد. بدین ترتیب فرضیه اول تحقیق تأیید می‌گردد.

جدول شماره ۱۵: بررسی وضعیت کلی شاخص‌های حکمروایی مطلوب شهری در محدوده مورد مطالعه با استفاده از آزمون T تک نمونه

شاخص	حد متوسط گویه‌ها	میانگین وضع موجود	اختلاف میانگین	سطح معناداری
شاخص‌های هشت‌گانه حکمروایی مطلوب شهری	۳۰۰	۲۹۶	-۴	۰/۰۰۰

منبع: یافته‌های تحقیق

۲-۴) به منظور بررسی میزان پایداری شهر عجب‌شیر (آزمون فرضیه دوم تحقیق) ابتدا میزان پایداری هر یک از ابعاد محیطی، اجتماعی، اقتصادی و کالبدی- فیزیکی با استفاده از آزمون T تک نمونه مورد سنجش قرار گرفت و در نهایت به منظور بررسی پایداری شهر در حالت کلی نیز از آزمون T تک نمونه استفاده شد.

با توجه به جدول شماره ۱۶، می‌توان به نکات زیر در ارتباط با پایداری شهر عجب‌شیر دست یافت:

مقایسه‌ی حد متوسط گویه‌های مورد بررسی در پایداری زیست‌محیطی با میانگین وضع موجود نشانگر آن می‌باشد که میانگین وضع موجود، کمی بیش‌تر از حد متوسط گویه‌هاست. بنابراین می‌توان چنین استنباط کرد که شهر عجب‌شیر به لحاظ زیست‌محیطی پایدار می‌باشد، ولی در مرز پایداری قرار گرفته است. همچنین مقایسه حد متوسط گویه‌های بعد اجتماعی نشانگر وضعیت مطلوب می‌باشد که حاکی از پایداری این شهر به لحاظ اجتماعی می‌باشد. در

بعد اقتصادی پایین‌تر بودن میانگین وضع موجود به مقدار ۲/۶۸- از حد متوسط گویه‌ها نشان‌دهنده‌ی آن می‌باشد که شهر عجب‌شیر به لحاظ اقتصادی پایدار نمی‌باشد. در بعد کالبدی- فیزیکی هم، میانگین وضع موجود به مقدار ۲/۴۶- پایین‌تر از حد متوسط گویه‌هاست که گویای این نکته می‌باشد که محدوده مورد مطالعه از لحاظ بعد کالبدی- فیزیکی هم پایدار نمی‌باشد.

بعد از سنجش ابعاد پایداری شهری به صورت تفکیک شده، پایداری شهر عجب‌شیر به صورت کلی نیز مورد سنجش قرار گرفت. برای آزمون این مطلب نیز (فرضیه دوم تحقیق) از آزمون T تک نمونه استفاده شد. با توجه به نتایج حاصله از مقایسه حد متوسط گویه‌های مورد ارزیابی با شرایط وضع موجود در جدول شماره ۱۶ می‌توان استنباط نمود که با توجه به سطح معناداری کم‌تر از ۰/۰۵ و نیز پایین‌تر بودن میانگین وضع موجود از حد متوسط گویه‌ها فرضیه دوم تحقیق نیز تأیید گردیده و این مطلب حاصل می‌شود که شهر عجب‌شیر به لحاظ پایداری شهری، در وضعیت ناپایداری قرار دارد.

جدول شماره ۱۶: سنجش میزان پایداری شهر عجب‌شیر با استفاده از آزمون T تک نمونه

ابعاد پایداری	حد متوسط گویه‌ها	میانگین وضع موجود	اختلاف میانگین	سطح معناداری	نتیجه
زیست‌محیطی	۵۱	۵۱/۸۷	۰/۸۷	۰/۰۰۰	پایدار (مرز)
اجتماعی	۷۲	۷۳/۸۵	۱/۸۵	۰/۰۰۰	پایدار
اقتصادی	۲۱	۱۸/۳۲	-۲/۶۸	۰/۰۰۰	ناپایدار
کالبدی- فیزیکی	۳۸	۳۵/۵۴	-۲/۴۶	۰/۰۰۰	ناپایدار
کل	۱۸۲	۱۷۹/۵۸	-۲/۴۲	۰/۰۰۰	ناپایدار

منبع: یافته‌های تحقیق

۳-۴) سنجش فرضیه‌ی سوم تحقیق: بین حکمروایی مطلوب شهری و پایداری شهری محدوده‌ی مورد مطالعه رابطه معناداری وجود دارد.

پس از آگاهی و شناخت از وضعیت حکمروایی مطلوب شهری و پایداری شهری در شهر عجب‌شیر، برای آزمون فرضیه سوم که هدف آن شناخت رابطه‌ی بین این دو متغیر، جهت رابطه و شدت رابطه است، از آزمون همبستگی پیرسون استفاده شده است. یافته‌های حاصل از تحقیق نشان می‌دهد رابطه‌ی معنادار و بالایی بین رهیافت حکمروایی مطلوب شهری و پایداری شهری وجود دارد. داده‌های آماری حاصل از پرسش‌نامه خانوارها، حاکی از وجود رابطه معنادار بین دو

متغیر فوق است. براساس یافته‌های تحقیق، سطح معناداری بین دو متغیر حکمروایی مطلوب شهری و پایداری شهری کم تر از $0/05$ و رابطه قوی، مثبت و مستقیم بین دو متغیر وجود دارد به طوری که ضریب همبستگی بین دو متغیر فوق $0/58$ بوده است. با توجه به یافته‌های حاصل از جدول شماره ۱۷ می‌توان گفت که هرچه حکمروایی مطلوب شهری بهتر شود، پایداری شهری نیز بهبود می‌یابد و برعکس، با کاهش سطح حکمروایی مطلوب شهری، سطح پایداری شهری نیز کاهش می‌یابد. به عبارت دیگر، در نتیجه وجود همبستگی مستقیم بین دو متغیر تحقیق، با افزایش X افزایش Y را نیز خواهیم داشت.

جدول شماره ۱۷: تحلیل همبستگی متغیر مستقل (حکمروایی مطلوب شهری) با متغیر وابسته (پایداری شهری) با استفاده از آزمون پیرسون

مولفه‌ها	آزمون پیرسون	حکمروایی مطلوب شهری	پایداری شهری	سطح معناداری
حکمروایی مطلوب شهری	ضریب همبستگی	۱/۰۰۰	۰/۵۸۷	۰/۰۲
	معناداری	-----	۰/۰۰۰	
پایداری شهری	ضریب همبستگی	۰/۵۸۷	۱/۰۰۰	۰/۰۲
	معناداری	۰/۰۰۰	-----	

منبع: یافته‌های تحقیق

برای این که تحلیل داده‌ها در سطح شاخص‌های هر یک از دو متغیر فوق‌الذکر در سطح جزئی‌تری انجام شود جدول شماره ۱۸ به کار گرفته شد. بر اساس داده‌های حاصل از این جدول، تحلیل همبستگی بین هر یک از شاخص‌های حکمروایی مطلوب شهری (به عنوان متغیر مستقل) با هر یک از ابعاد پایداری شهری (به عنوان متغیر وابسته) انجام شده است، همان طور که جدول نشان می‌دهد، شاخص‌های مشارکت، پاسخ‌گویی، مسؤلیت‌پذیری، قانونمندی، توافق جمعی، عدالت‌محوری، شفافیت و کارآیی و اثربخشی با ابعاد پایداری زیست‌محیطی، اجتماعی و کالبدی- فیزیکی رابطه معناداری داشته اما با پایداری اقتصادی رابطه معناداری ندارد. نتایج جدول نشان می‌دهد ضریب همبستگی بین تمامی شاخص‌های حکمروایی مطلوب شهری و با پایداری اجتماعی دارای بالاترین میزان بوده، پس از آن ابعاد کالبدی- فیزیکی قرار دارد و در نهایت پایداری زیست‌محیطی می‌باشد که حاکی از ضریب همبستگی پایین میان شاخص‌های حکمروایی مطلوب شهری و این بعد پایداری شهری وجود دارد.

جدول شماره ۱۸: آزمون معنی‌داری متغیرهای حکمروایی مطلوب شهری و پایداری شهری با استفاده

از همبستگی پیرسون

پایداری شهری کل		پایداری کالبدی- فیزیکی		پایداری اقتصادی		پایداری اجتماعی		پایداری زیست‌محیطی		متغیرهای پایداری
ضریب همبستگی پیرسون	معناداری	ضریب همبستگی پیرسون	معناداری	ضریب همبستگی پیرسون	معناداری	ضریب همبستگی پیرسون	معناداری	ضریب همبستگی پیرسون	معناداری	
۰/۲۶	۰/۰۵۴	۰/۴۰	۰/۰۰۵	۰/۱۵	۰/۴۳	۰/۵۸	۰/۰۰۰	۰/۳۷	۰/۰۲	مشارکت
۰/۵۲	۰/۰۰۰	۰/۴۷	۰/۰۰۲	۰/۱۱	۰/۲۶	۰/۴۷	۰/۰۰۳	۰/۳۹	۰/۰۶	پاسخ‌گویی
۰/۴۸	۰/۰۰۰	۰/۵۵	۰/۰۰۰	۰/۲۹	۰/۰۳۲	۰/۴۴	۰/۰۰۲	۰/۴۲	۰/۰۵	مسئولیت- پذیری
۰/۴۷	۰/۰۰۱	۰/۵۹	۰/۰۰۰	۰/۰۷۲	۰/۶۵	۰/۳۸	۰/۰۰۱	۰/۴۰	۰/۰۴	قانونمندی
۰/۳۸	۰/۰۰۹	۰/۲۶	۰/۰۶	۰/۰۶۱	۰/۴۵	۰/۵۳	۰/۰۰۰	۰/۳۲	۰/۰۱	توافق جمعی
۰/۵۷	۰/۰۰۰	۰/۴۲	۰/۰۰۳	۰/۲۶	۰/۰۷	۰/۳۰	۰/۰۰۰	۰/۳۶	۰/۰۰۰	عدالت- محوری
۰/۴۰	۰/۰۰۶	۰/۳۹	۰/۰۴	۰/۰۸۲	۰/۵۳	۰/۴۸	۰/۰۰۲	۰/۲۹	۰/۰۰۷	شفافیت
۰/۵۰	۰/۰۰۰	۰/۳۰	۰/۰۲	۰/۲۲	۰/۰۶	۰/۴۰	۰/۰۰۰	۰/۵۱	۰/۰۰۱	کارآیی و اثربخشی
۰/۵۸	۰/۰۰۰	۰/۴۴	۰/۰۰۳	۰/۱۷	۰/۱۹	۰/۵۲	۰/۰۰۰	۰/۴۰	۰/۰۰۱	حکمروایی مطلوب شهری کل

منبع: یافته‌های تحقیق

۵- بحث و نتیجه‌گیری

۵-۱) نتیجه‌گیری تئوریک

۱. رهیافت حکمروایی مطلوب شهری با شاخص‌های مشارکت، پاسخ‌گویی، مسئولیت‌پذیری، قانونمندی، اجماع‌محوری، عدالت‌محوری، شفافیت و کارآیی و اثربخشی تحقق می‌یابد، در این رهیافت پذیرش تعدد منابع قدرت و گروه‌های اجتماعی موجود در شهر، توزیع قدرت در سطوح مختلف جامعه شهری و در نتیجه رسیدن به توسعه‌ی پایدار و توجه به سرمایه‌های اجتماعی در کنار سرمایه‌های اقتصادی و زیست‌محیطی مورد تأکید می‌باشد. افزون بر این، مشارکت فعال تمام گروه‌ها و مردم نواحی شهری، فقرا و در حاشیه‌مانده‌ها در امر برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و نظارت عملکرد مدیران و مسئولان شهری و همچنین مشارکت در منابع خودشان جهت تحقق توسعه پایدار شهری، امری ضروری و حتمی است.

۲. سه نهاد دولت، جامعه مدنی و بخش خصوصی، زمینه‌ساز حکمروایی مطلوب شهری هستند، هر یک از سه نهاد مذکور دارای کارکردها و وظایف خاصی بوده که از ترکیب متناسب آن‌ها می‌توان انتظار داشت حکمروایی مطلوب شهری به وجود آید. دولت با در دست داشتن ابزار اعمال قدرت به تنظیم قوانین و متعادل کردن روابط نهادهای مدنی می‌پردازد، جامعه مدنی، تسهیل‌کننده تعاملات میان اجتماع و سیاست است، بخش خصوصی، شغل و درآمد ایجاد می‌کند. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که سه عنصر قدرت، نفوذ و پول حاصل کارکرد هر یک از نهادهای مذکور بوده که از تعامل منطقی سه نهاد مذکور، ارزش‌های اساسی جامعه یعنی آزادی، عدالت، رفاه و امنیت تحقق می‌یابد و در نهایت توسعه‌ی پایدار انسانی نهایی می‌شود.

۳. توسعه پایدار، توسعه‌ی متدوام و همه‌جانبه است. زندگی کردن، تنها حق من و شما نیست بلکه آیندگان نیز حق دارند که زندگی کنند و از آن لذت ببرند. شهرها که اینک پذیرایی بیش از نیمی از ساکنان زمین را عهده‌دار شده‌اند باید مهمانان خود را از حق آیندگان نیز آگاه سازند و تعادل در مصرف و تولید زباله و آلودگی محیط‌زیست را وظیفه آن‌ها معرفی نمایند. توسعه‌ی پایدار شهری در کنار اندیشه بر کل اجتماع انسانی، عدالت اجتماعی و برابری میان ساکنان شهر را شعار خود ساخته و ضمن تأکید بر حق آیندگان از هرآنچه وجود دارد، توصیه‌های لازم را به شهروندان گام نهاده به هزاره سوم میلادی می‌نماید. "تغییر تراکم و کاربری اراضی شهری جهت رفع نیازهای اساسی مردم در زمینه مسکن، حمل و نقل، فراغت و ... به گونه‌ای که شهر از نظر زیست‌محیطی قابل سکونت، از نظر اقتصادی قابل دوام و از نظر اجتماعی عادلانه باشد و این تغییرات تکنولوژیکی و صنعتی، حفظ اشتغال، مسکن و شرایط محیطی مناسب را در برداشته باشد"، هدف نهایی و متعالی توسعه‌ی پایدار شهری می‌باشد.

۴. حکمروایی مطلوب شهری و توسعه‌ی پایدار شهری دارای ارتباطات متقابل می‌باشند، از یک‌سو توسعه و حرکت به سوی آن به تقویت مبانی حکمروایی مطلوب و در نتیجه افزایش کیفیت زندگی می‌انجامد و از سوی دیگر ایجاد و تقویت حکمروایی مطلوب شهری، بسترهای مناسب جهت پایداری شهرها در ابعاد زیست‌محیطی، اجتماعی، اقتصادی و کالبدی- فیزیکی را فراهم می‌کند. افزون بر این، حکمروایی مطلوب شهری فرآیند یکپارچه‌سازی کوشش‌های شهروندان و حکومت برای بهبود اوضاع محیطی، اقتصادی، اجتماعی و ... نواحی شهری است تا آن‌ها را قادر به مشارکت در پیشرفت‌های محلی و منطقه‌ای سازد. بنابراین در متن مفهوم حکمروایی مطلوب شهری، مفهوم پایداری و تعالی بسوی پیشرفت نیز نهادینه شده است.

۵-۲) نتیجه‌گیری از یافته‌های تجربی تحقیق

۱- با احتساب دامنه طیفی هر یک از شاخص‌ها که بین ۱ تا ۵ بر اساس طیف لیکرت در نوسان بوده شاخص‌های پاسخ‌گویی و توافق جمعی دارای بیش‌ترین میانگین رتبه‌ای و شاخص‌های مشارکت و شفافیت دارای کم‌ترین میانگین رتبه‌ای بوده است.

۲- میانگین به دست آمده شاخص‌های مشارکت، پاسخ‌گویی، مسؤولیت‌پذیری، شفافیت و کارآیی و اثربخشی از نظر شهروندان پایین‌تر از حد متوسط گویه‌هاست. این مسأله بیانگر آن است که شهروندان وضع این شاخص‌ها را در شهر عجب‌شیر منفی ارزیابی کرده و مدیران و مسؤولان شهری خود را در مشارکت دادن شهروندان در جنبه‌های مختلف مدیریت شهری، پاسخ‌گویی و مسؤولیت‌پذیری در قبال وظایف و مسؤولیت‌های خود و شفافیت کارها و کارآیی اقداماتشان دچار ضعف می‌دانند. با ملاحظه وضع این شاخص‌ها در جداول شماره ۷، ۸، ۹، ۱۳ و ۱۴ معلوم می‌شود که پاسخ‌گویان برای شاخص‌های مشارکت، پاسخ‌گویی و مسؤولیت‌پذیری مدیران شهری عمدتاً گزینه‌های خیلی کم و کم را انتخاب کردند که در نتیجه آن، شاخص مشارکت ۴/۸۹-، شاخص پاسخ‌گویی ۰/۷۷- و شاخص مسؤولیت‌پذیری ۱/۰۴- از حد متوسط گویه‌ها پایین‌تر بوده است. "این بدان معنی است که پاسخ‌گویان وضع مشارکت که فی‌نفسه توانمندساز است و به تبع آن مسؤولیتی در شهروندان پدید می‌آورد و می‌تواند به تفویض اختیارات و در نهایت به توانمندی آن‌ها ختم می‌شود؛ وضع پاسخ‌گویی را که فرآیندی را شرح می‌دهد که توسط آن مسؤولان و مدیران شهری مسؤول نتایج تصمیم‌ها و فعالیت‌های خود هستند و نیز وضع مسؤولیت‌پذیری کارآمد و موثر از طریق بسط دموکراسی مشارکت‌جویانه را، در شهر عجب‌شیر نامناسب ارزیابی کرده‌اند. افزون بر این، پاسخ‌گویان، وضعیت شاخص‌های شفافیت و کارآیی و اثربخشی را نیز در شهر عجب‌شیر نامناسب ارزیابی کرده‌اند. بطوری که شاخص شفافیت به میزان ۱/۰۲- و شاخص کارآیی و اثربخشی به میزان ۰/۸۲- پایین‌تر از حد متوسط گویه‌ها بوده است. این مطلب گویای این نکته می‌باشد که پاسخ‌گویان در ارتباط با شاخص شفافیت نیز که به عنوان یک سکه دورو و استراتژیک برای تشویق مشارکت‌های مردمی و ارتقای حکمروایی مطلوب شهری لازم و ضروری است، و از سوی دیگر ایجاد فرهنگ شفافیت و مسؤولیت در فعالیت‌های مدیران و مسؤولان شهری عنصری کلیدی در مبارزه با فساد نیز به شمار می‌رود؛ و همچنین شاخص کارآیی و اثربخشی بیش‌تر که به تحقق فرآیندهای دموکراتیک‌سازی و توانمندسازی کمک می‌کند و در زمینه پایداری به دخالت‌های درست افراد ذی‌نفع در عرصه مدیریت منابع خدمات و تسهیلات مداخله می‌کند، را نیز در شهر عجب‌شیر

نامطلوب ارزیابی کرده‌اند". در مقابل این شاخص‌ها، میانگین شاخص‌های قانونمندی (۰/۹۳)، توافق جمعی (۳/۲۳) و عدالت‌محوری (۰/۳۸) بیش تر از حد متوسط میانگین‌ها بوده و نشان دهنده این است که پاسخ گویان، وضع این شاخص‌ها را در مدیریت شهری مثبت ارزیابی کرده و نسبت به آن‌ها احساس رضایت دارند.

۳. نتایج حاصل از آزمون فرضیه دوم تحقیق (وضعیت پایداری شهر عجب‌شیر) حاکی از آن است که وضع پایداری شهری نیز همانند مدیریتی (حکمروایی مطلوب) در وضعیت مناسب و مطلوبی قرار ندارد. چرا که یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که بجز ابعاد زیست‌محیطی و اجتماعی، وزن بقیه ابعاد پایداری شهری (اقتصادی و کالبدی- فیزیکی) و شاخص‌های مطرح در این تحقیق پایین‌تر از حد متوسط گویه‌ها بوده است. با توجه به این که حد متوسط گویه‌های مورد نظر برای سنجش پایداری بعد زیست‌محیطی عدد ۵۱ می‌باشد، میانگین به دست آمده برای وضع موجود شهر عجب‌شیر عدد ۵۱/۸۷ به دست آمد که نشان از پایداری این شهر از این بعد بوده است هرچند که این پایداری در مرز قرار گرفته است. همچنین با توجه به اختلاف عدد به دست آمده از حد متوسط گویه‌ها و میانگین وضع موجود در ارتباط با بعد اجتماعی (که این میزان به مقدار ۱/۸۵ می‌باشد) حاکی از وضعیت مطلوب شهر عجب‌شیر از لحاظ بعد اجتماعی و شاخص‌های مطرح هم‌چون سرمایه اجتماعی، کیفیت زندگی و ایمنی و امنیت این شهر می‌باشد. اما به لحاظ اقتصادی و کالبدی- فیزیکی با توجه به اختلاف به دست آمده میان حد متوسط گویه‌ها و میانگین وضع موجود که به ترتیب ۲/۶۸- و ۲/۴۶- می‌باشد گویای وضعیت ناپایدار این ابعاد پایداری شهری در محدوده مورد مطالعه می‌باشد.

۴. همواره محققان و صاحب‌نظران توسعه‌ی شهری، توسعه‌ی پایدار و کارا شهری را در گرو مدیریت و اداره مناسب و بهینه همه منابع موجود در شهر اعم از منابع انسانی و طبیعی می‌دانند و پیوسته به ارتباط میان مدیریت (حکمروایی) مطلوب شهری و توسعه‌ی پایدار شهری اشاره کرده‌اند. کاستانزا (۱۹۹۲) حلقه‌های مدل رایج توسعه‌ی پایدار را متشکل از سه حلقه‌ی مجزا اما بهم پیوسته محیط، اجتماع و اقتصاد طراحی کرده و بر این باور است که اگر خواهان پایداری زندگی بشری هستیم باید سه حلقه یاد شده را هم در تفکر و هم در عمل درک کرده و به کار بیندیم و تحقق این امر در سایه مدیریت محلی و مبتنی بر حکمروایی مطلوب امکانپذیر است. همچنین نهادها و سازمان‌های بین‌المللی از جمله بانک جهانی و سازمان ملل حکمروایی شهری را به منظور استفاده بهینه از منابع موجود در شهر یک راه‌حل اساسی در اجرای

اولویت‌های توسعه پایدار شهری می‌دانند. با توجه به این نکات، می‌توان به این نتیجه علمی و منطقی رسید که توسعه پایدار نه تنها به تغییرات اساسی در جریان‌ات مواد(زباله) و مدیریت رفتارهای محیطی(نظیر کاربری زمین و ...) بلکه به حرکتی اساسی در سازمان دهی نظام اداری-سیاسی و شیوه ارتباطش با جامعه نیز مرتبط است به گونه‌ای که پایداری شهری در قالب نوینی از حکمروایی در متن سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری در نظام اداری-سیاسی از طریق مدل‌های مشارکتی صورت می‌گیرد. همه این مطالب می‌تواند تأییدی بر ارتباط میان حکمروایی مطلوب شهری و پایداری شهری باشد که فرضیه سوم این تحقیق نیز به دنبال تأیید این مطلب(در محدوده‌ی مورد مطالعه) بود که با توجه به نتایج حاصل از آزمون همبستگی پیرسون بین دو متغیر حکمروایی مطلوب شهری و پایداری شهری در شهر عجب‌شیر، معنادار بودن و مقدار ضریب همبستگی خوب و مستقیم ضریب برای دو متغیر فوق این مطلب ارزیابی گردید و در نهایت نیز تأیید شد.

۶- پیشنهادها

با عنایت به یافته‌های تحقیق در ارتباط با وضعیت حکمروایی مطلوب شهری در شهر عجب‌شیر که حاکی از وضعیت نامطلوب این رهیافت در این شهر چه از لحاظ کلی و چه به لحاظ هر یک از شاخص‌ها به صورت جداگانه(به جزء شاخص‌های توافق جمعی، عدالت‌محوری و قانونمند) می‌باشد پیشنهادهایی در این زمینه ارائه می‌گردد:

۱- همیشه در میان صاحب‌نظران و کارشناسان امر برنامه‌ریزی شهری این مسأله مطرح بوده که یکی از مهم‌ترین دلایل عدم موفقیت در عرصه مدیریت و برنامه‌ریزی شهری عدم مشارکت مردم در روند این مدیریت می‌باشد؛ به عبارت دیگر مشارکت مردم در مدیریت شهری می‌تواند به مثابه‌ی در کنار دیگر شرایط، تضمینی برای موفقیت عرصه مدیریت شهری باشد. رهیافت حکمروایی مطلوب شهری نیز با در نظر داشتن این موضوع بحث مشارکت را یکی از شاخص‌های خود به منظور تحقق مدیریت شهری مطلوب مطرح کرده است. با توجه به یافته‌های این تحقیق شاخص مشارکت در شهر عجب‌شیر در وضعیت کاملاً نامناسبی قرار دارد؛ تا جایی که در بین همه شاخص‌های حکمروایی مطلوب شهری، این شاخص پایین‌ترین جایگاه را در بین شاخص‌های دیگر به دست آورده است. پس ایجاد باور در میان شهروندان به این امر که تنها زمانی میتوان به محیط مطلوب شهری برای زندگی دست یافت که با مشارکت آنها همراه باشد و نیز شرکت دادن شهروندان در جلسات به صورت واقعی و عملی(نه صوری) و ارج

نهادن به آراء و خواسته‌های آنان می‌تواند مشارکت در مدیریت شهری را به نحو احسن به منصفی ظهور برساند. به همین دلیل نیاز مبرم و ضروری به امر مشارکت در شهر عجب‌شیر باید مد نظر باشد.

۲- پاسخ‌گویی نیروی پیش‌برنده‌ای است که بر بازیگران کلیدی فشار می‌آورد تا در قبال عملکرد خود مسؤول باشند و از عملکرد خوب خدمات عمومی اطمینان حاصل کنند. در واقع پاسخ‌گویی اهرمی است که برای افزایش کنترل مسؤولان و تصمیم‌گیرندگان بکار می‌رود. به تعبیر دیگر پاسخ‌گویی فرآیندی را شرح می‌دهد که توسط آن نه فقط بخش دولتی بلکه حتی بخش‌های خصوصی و جامعه مدنی، مسؤول نتایج تصمیم‌ها و فعالیت‌هایشان هستند. به هر تقدیر، برای رسیدن به سطحی که در آن پاسخ‌گویی مسؤولین شهر عجب‌شیر رضایت‌بخش باشد مستلزم شفافیت و قانونمندی در ساختار مدیریتی داریم؛ به عبارت دیگر شفافیت و قانونمندی همواره رابطه نزدیکی با پاسخ‌گویی دارد و پاسخ‌گویی بدون این دو پارامتر اجرا نمی‌شود.

۳- شاخص دیگری که در شهر عجب‌شیر از وضعیت چندان رضایت‌بخشی برخوردار نبود، مسؤولیت‌پذیری می‌باشد که دلالت بر افزایش حساسیت مدیران شهری نسبت به خواسته‌های عمومی دارد. حکمروایی مطلوب شهری نیازمند آن است تا نهادها و فرآیندها به همه ذی‌نفعان خدمات ارائه کند، این امر زمانی امکان‌پذیر است که نهادها و فرآیندها، مسؤولان و تصمیم‌گیران به خواسته‌ها و انتظارات و نیازهای افراد و گروه‌های شهری حساس و مسؤول باشند و در قبال شهروندان حساب پس دهند. ترغیب و تشویق مردم از سوی مدیریت شهری عجب‌شیر به پذیرش مسؤولیت در قبال مسائل و مشکلات محله، شایسته‌سالاری در انتخاب مدیران شهری، احساس مسؤولیت مدیران شهر نسبت به شهر خود، پیگیری تحقق طرح‌های در دست اجرا، عدم عدول از اختیارات تفویض شده و توانمندسازی شهروندان می‌تواند سبب رضایت‌مندی از مسؤولیت‌پذیری مدیریت شهری عجب‌شیر باشد.

۴- شفافیت فرآیندی است که اطلاعات مربوط به شرایط موجود، تصمیمات و اقدامات را قابل دسترسی، قابل رویت و قابل فهم می‌کند. شفافیت همواره با پاسخ‌گویی رابطه نزدیکی دارد. در حکمروایی مطلوب شهری هدف از شفافیت، اجازه دادن به شهروندان، بخش خصوصی و یا مدیران و مسؤولان اجتماع محلی است تا سایرین را در قبال سیاست‌ها و عملکردهایشان پاسخگو نگه دارد، بنابراین، شفافیت را می‌توان به منزله اطلاعاتی دانست که توسط نهادها منتشر می‌شود و مربوط به ارزیابی این نهادها است. در مفهوم دیگر، در حکمروایی مطلوب

شهری، شفافیت به معنای اختیار دادن به شهروندان برای تبدیل شدن به حسابرسی در جامعه شهری و داشتن حق اظهار نظر و دسترسی آزاد به اطلاعات آزاد است، در حکمروایی مطلوب شهری، شفافیت نقطه مقابل پنهان کاری در تصمیم‌گیری است، پنهان کاری امکان بروز فساد در تصمیم‌گیری را افزایش می‌دهد حال آنکه شفافیت مانع از گسترش آن می‌شود. این معیار به معنی آزاد گذاشتن جریان اطلاعات و قابل دسترس بودن آن و آگاهی ذی‌نفعان (همه کسانی که در ارتباط با تصمیمات هستند) می‌باشد. همچنین در حکمروایی مطلوب شهری مفهوم شفافیت به معنای آن است که اطلاعات کافی، فراهم شده و در اشکال و روش‌های قابل درک به آسانی درک گردد. یافته‌های تحقیق نشان داد که شاخص شفافیت نیز از وضعیت مناسبی در شهر عجب‌شیر برخوردار نمی‌باشد؛ به همین دلیل مدیریت شهر عجب‌شیر نیز به منظور شفافیت در کارها و دوری از هرگونه پنهان کاری در امور مدیریت برای جلوگیری از هرگونه امکان بروز فساد از طریق به‌کارگیری رویه‌هایی همچون شفاف و واضح بودن در تصمیم‌گیری‌های خود، شفافیت در ارائه عملکرد و اطلاعات، صداقت و روراستی در دادن اخبار و آگاهی، نظرخواهی از اهالی شهر نسبت به طرح‌های انجام گرفته، کنترل و پایش عملکرد مدیران شهر، رعایت اخلاقیات و صداقت اقدام کند.

۵- شاخص کارآیی و اثربخشی نیز با توجه به یافته‌های تحقیق وضعیت مناسبی را به خود اختصاص نداده است؛ بنا به تعریف، "کارآیی" عبارت است از استفاده حداکثر از منابع موجود به طوری که حداکثر برونداد با کم‌ترین هزینه به دست آید و "اثربخشی" عبارت است از درجه یا میزان موفقیت سازمان‌ها، نهادها و انجمن‌ها و ... در دستیابی به اهداف مورد نظر، یا به عبارت دیگر، اثربخشی همان درجه دسترسی به هدف‌های از پیش تعیین شده در هر سازمان است. بر این اساس، اثربخشی در درون کارآیی معنا پیدا می‌کند. حکمروایی مطلوب شهری، مستلزم وجود نهادها و فرآیندهایی است که حاصل آن تأمین نیازهای جامعه، توأم با بهترین استفاده از منابع در دسترس باشد به عبارت دیگر، حکمروایی مطلوب شهری به معنای آن است که فرآیندها و نهادها، نتایجی را ایجاد کنند که نیازهای جامعه را برآورده ساخته و در عین حال، استفاده مطلوب از منابع در دسترس را داشته باشند. دستیابی به شاخص اثربخشی و کارآیی در شهر عجب‌شیر به منظور حداکثر بازدهی مستلزم توجه به اموری همچون دائمی و مستمر بودن اقدامات، بهبود مداوم روش‌ها، اقدامات و فعالیت‌های خود بر اساس دانش جدید و نیز بهبود امور از طریق افزایش نقش مشارکت مردم در تصمیم‌گیری‌ها، در نظر داشتن رضایت

مردم، استفاده از افراد باتجربه در فرآیند برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری مربوط به شهر، استفاده صحیح از منابع در دسترس می‌باشد.

۶- در ارتباط با پایداری شهری عجب‌شیر نیز با توجه به یافته‌های تحقیق شهر عجب‌شیر کلا با توجه به ابعاد و شاخص‌های مطرح در این تحقیق در وضعیت پایداری قرار ندارد. این وضعیت بخصوص ناشی از ناپایداری ابعاد اقتصادی و کالبدی- فیزیکی در شهر عجب‌شیر می‌باشد. به همین خاطر، با اتخاذ رویکردهایی در عرصه اقتصادی و بهبود رفاه اقتصادی این شهر و ایجاد ساز و کارهایی به منظور ایجاد امنیت شغلی و کاهش بیکاری و نیز اتخاذ برنامه‌ها و طرح‌هایی به منظور ارتقاء وضعیت مسکن و معابر و افزایش دسترسی‌ها در بعد کالبدی- فیزیکی، این ابعاد نیز در شهر عجب‌شیر وضعیت مناسبی را پیدا کنند.

۷- همان‌طور که در نتیجه‌گیری بحث مبانی نظری تحقیق هم اشاره شد از آنجایی که "ارتباط میان حکمروایی مطلوب شهری و توسعه پایدار چنین می‌باشد که حکمروایی مطلوب شهری می‌تواند به عنوان ابزاری برای دستیابی به توسعه پایدار شهری و افزایش اعتبار این نوع توسعه در برنامه‌ریزی‌های مربوط به شهر باشد؛ امید است با اتخاذ تدابیر و راهکارهایی ضمن به‌کارگیری رهیافت حکمروایی مطلوب شهری در شهر عجب‌شیر و ایجاد مدیریت مطلوب شهری از این طریق، باعث بسترسازی به منظور پایداری شهر عجب‌شیر باشیم.

Archive of SID

منابع و مأخذ:

- ۱- بابک، ح. ۱۳۸۹. عجب شیر مروارید چیچست، چاپ اول، تبریز، موسسه چاپ سهند، ۵۶۷-۱
- ۲- پورمحمدی، م.، حسینزاده دلیر، ک.، پیری، ع. ۱۳۹۰. حکمروایی مطلوب شهری بر بنیان سرمایه اجتماعی: آزمون نظم نهادی- فضایی ارتباطی و فاعلیت‌مندی غیراقتصادی، مطالعه موردی: کلان شهر تبریز، مطالعات جغرافیایی مناطق خشک، سال اول، ماره اول، ۴۸-۳۶
- ۳- پورطاهری، م.، سجاسی، ح.، صادقلو، ط. ۱۳۸۹. سنجش و اولویت‌بندی پایداری اجتماعی در مناطق روستایی با استفاده از تکنیک رتبه‌بندی بر اساس تشابه به حل ایده آل فازی، فصلنامه پژوهش‌های روستایی، سال اول، شماره اول، ۵۸-۶۳
- ۴- تقوایی، ع. تاجدار، ر. ۱۳۸۸. درآمدی بر حکمروایی خوب شهری در رویکرد تحلیلی، فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۲۳، ۵۷-۴۲
- ۵- حافظ‌نیا، م. ۱۳۸۹. مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی، چاپ هفدهم، سمت، تهران، ۴۱۸-۱
- ۶- خادمی، سمیه. قلعه‌نویی، محمود. مسعود، محمد. ۱۳۹۲. ارزیابی پایداری کاربری زمین شهری با تأکید بر حفاظت از آثار تاریخی (نمونه موردی شهر شوش)، فصلنامه آمایش محیط، شماره ۲۷، ۳۶-۲۱
- ۷- رازدشت، ع. یغفوری، ح. ملکی، آ. ۱۳۹۰. مقایسه شاخص‌های پایداری شهر کوچک دهدشت با متوسط نظام کشوری با تأکید بر توسعه پایدار شهری، فصلنامه آمایش محیط، شماره ۱۸، ۱۴۵-۱۲۵
- ۸- ستاری رئوف، ا.، بهرامی‌فر، پ. ۱۳۸۷. توسعه پایدار شهرها گامی در جهت احیای فضاهای سبز و مناظر شهری، سومین همایش ملی فضای سبز و منظر شهری، ۱۸۴-۱۷۲
- ۹- صرافی، م. ۱۳۸۰. بنیادهای توسعه‌ی پایدار کلان شهر تهران، همایش موازین توسعه و ضد توسعه فرهنگی- اجتماعی شهر تهران، تهران، ۱۹-۱۰
- ۱۰- عزیزی، ع. ۱۳۸۱. تحلیل و ارزیابی توسعه‌ی پایدار شهری با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی، مورد: شهر شاهرود، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه سیستان و بلوچستان، ۴۰-۲۸

- ۱۱- عظیمی آملی، ج. ۱۳۹۰. تحلیل حکمروایی خوب در پایداری روستاها، مورد: روستاهای استان مازندران، رساله‌ی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تربیت مدرس، ۱-۳۴۱
- ۱۲- کریمی، س.، توکلی‌نیا، ج. ۱۳۸۸. جایگاه توسعه در مقیاس خرد و محله‌ای در توسعه‌ی پایدار شهری (نمونه موردی: محله اوین)، فصلنامه پژوهشی جغرافیای انسانی، سال اول، شماره سوم، ۷۹-۹۲
- ۱۳- مجیدی خامنه، ب. کولیوند، ج. ۱۳۹۰. تحلیل ساختار فضایی محله شهری برمبنای توسعه‌ی پایدار اجتماع‌محور (مطالعه‌ی موردی محله‌ی دارآباد تهران)، فصلنامه آمایش محیط، شماره ۱۹، ۷۳-۴۷
- ۱۴- مرکز آمار ایران. ۱۳۹۰. سرشماری عمومی نفوس و مسکن
- ۱۵- موسی کاظمی محمدی، م. ۱۳۷۸. ارزیابی توسعه‌ی پایدار در توسعه‌ی شهری، پژوهش موردی؛ شهر قم، رساله دکتری جغرافیای انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، ۱-۳۱۱
- 16- Auclair, C., Jackohango, A. 2009. Good Urban Governance: Towards an Effective Private Sector Engagement, Private Sector Unit, UN-HABITAT, 3-11
- 17- Block, T., Van Assche, J., Geominne, G. 2011. Unraveling urban sustainability. How the Flemish City Monitor acknowledges complexities, Ecological Informatics, 1- 16
- 18- Downer, A. 2000. Good Governance (Guiding principles for Implementation), Australia, Canberra Mailing Center, 4- 12
- 19- Houghton, G., Hunter, C. 2005. Sustainable Cities, Taylor & Francis E-Library, 270-285
- 20- Jiboye, A. 2011. Sustainable Urbanization: Issue and Challenges for Effective Urban Governance in Nigeria, Journal of Sustainable Development, Vol.4, No. 6, 210-219
- 21- Jiboye, A., Omoniye, S. 2010. Environmental Sustainability and Urban Growth in Nigeria, Journal of Environmental Research and Politics, 5(1), 17-28

- 22- Kadago, J., Sandholz S., Hamhaber J.2010. Good urban governance, actors relations and paradigms: Lessons from Nairobi, Kenya, and Recife, Brazil, 46th ISOCARP Congress, 1- 21
- 23- Mukomo, S. 1996. Sustainable Urban Development in Sub-Saharan Africa, Cities 13(40)
- 24- Rakodi.2003. Politics and Performance: The implication of emerging of governance arrangements for urban management approaches and information system, Habitat International,27
- 25- Shen, L et al.2011. The application of urban sustainability indicators- A comparison between various practices, Habitat International
- 26- Stewart, K.2006. Designing good urban governance indicators: The importance of citizen participation and its evaluation in Greater Vancouver, cities, Vol. 23, NO. 3, 195- 202
- 27- UNDP.1997. Governance for sustainable human development, New York, 2-9
- 28- UN-HABITAT.2002. The Global Campaign on Urban Governance, concept paper,2nd Edition, Nairobi, 3- 18
- 29- W.G. Newman, P.1999. Sustainability and cities: extending the metabolism model, Landscape and Urban Planning 44, 217-228
- 30- Xing, Y., W. Horner., R. Malcolm; A., Mohamed; B.2009. A framework model for assessing sustainable impacts of urban development, Accounting Forum 33, 202- 214